

Mən Aida İmanquliyeva haqqında yazdığım ilk məqaləmdə nədən danışardım

Vilayət Cəfərov

AMEA akad. Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutunun Ərəb filologiyası şöbəsinin müdiri, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Bu günlərdə Aida İmanquliyevanın anadan olmasının 80 ili tamam olur. Bu məqsədlə respublikada keçirilən yubiley tədbirlərindən biri də AMEA-nın akademik Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutunda keçiriləcəkdir. “Azərbaycan Şərqsünaslığı» jurnalından bu yubiley ərəfəsində Aida xanım haqqında bir məqalə yazmağı məndən xahiş edəndə bir xeyli düşünüb götür-qoy etdim. Nədən yazım?! Axı mən Aida xanım haqqında çox yazılar yazmışam.

Mən vəfatına qədər Aida xanımla uzun illər bir şöbədə çalışmışam. Doğrudur, mənim Aida xanım haqqında yazdığım məqalələrin çoxu 2000-ci ildən sonra yazdığım məqalələrdir. Bu məqalələrin bir qismi Aida xanımın yubileyləri ilə əlaqədar olaraq yazılmış, bir qismi isə müxtəlif qəzet və jurnalların xahişləri ilə qələmə alınmışdır.

Onu da vurğulamaq lazımdır ki, mən Aida xanımın vəfatından sonra “Ərəb filologiyası” şöbəsinə rəhbərlik etmişəm və bu gün də həmin şöbəyə rəhbərlik edirəm. Bu mənada Aida xanım haqqında məndən nəse yazmağı xahiş edənlərin xahişlərində elə bir qəbahət də görmürəm. Çünki onlar mənim Aida xanımla bir

tədqiqatçı kimi daha əhatəli xarakterizə edəcəyimə bir növ əmin idilər.

Təvazökarlıqdan uzaq olsa da deməliyəm ki, mən Aida xanım haqqında xeyli məqalə yazmış və konfranslarda məruzələr etmişəm. Bu məqalə və çıxışlarda mən Aida xanımla bir elm fədaisi kimi təbliğ, bacarıqlı bir tədqiqatçı kimi təqdir etmişəm. Aida xanım aspiranturada oxuduğu illərdən tutmuş ömrünün sonuna kimi Amerika Birləşmiş Ştatlarında yazıb-yaradan mühacir ərəblərin tanınmış simaları Cüb-

ran Xəlil Cübran, Mixail Nuaymə, Əmin ər-Reyhani, İlya Əbu Madi kimi korifeylərinin yaradıcılığını tədqiq edib araşdırmış, onların nəinki keçmiş sovetlər birliyində, eləcə də Azərbaycanda tanınmasında müstəsna rol oynamışdır. Elə zənn edirəm ki, Aida xanım haqqında yazdığım bəzi məqalələrin adlarını burada xatırlatsam Aida xanımın elmi fəaliyyətinin coğrafiyası ilə daha yaxından tanış olmaq olar. Bunlar: “Əsl elm fədaisi”, (“Azərbaycan” qəzeti, 19 sentyabr, 2002), “Aida xanım haqqında

xatirələrim (“Xatirələr kitabı, İstanbul, 2002, səh. 145-148), “A.İmanquliyevanın məqalə yaradıcılığı barədə” (“Azərbaycan şərqşünaslığı”, №2 2009, səh. 8-12), “Aida İmanquliyevanın tərcüməçilik fəaliyyəti” (“Zəriflik” jurnalı, Bakı, 2014, səh. 40-46), “Yubileyinə dünya ərəbşünaslarının qatıldığı Aida xanım” (AMEA-nın “Xəbərləri”, 2009, № 3-4, səh. 123-126, “Aida İmanquliyevanın “Məqalələr və tərcümələr” kitabına ön söz. (Toplama, tərtib və şərhlər Vilayət Cəfərindir. Bakı, 2010), Aida İmanquliyeva və İ.M.Filştinski həmkarlığı (Varşava. Beynəlxalq konfrans, 2016, səh. 153-156). “Профессор Аида Имангулиева в воспоминаниях известных русских ученых арабистов”. Восточные общества: традиции и современность. Материалы II съез-

да молодых востоковедов стран СНГ. Москва – Баку, 2014).

Və nəhayət, mən bu siyahıya 1992-ci ildə Aida xanımın vəfatı münasibəti ilə yazdığım vida sözünü də əlavə edərdim (Bax: Vilayət Cəfərov. Ölüm sevinməsin qoy. “Ədəbiyyat və incəsənət”, 23 sentyabr, 1992).

Mənim Aida xanım haqqında yazdığım ilk məqaləm 1975-ci ildə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 20 dekabr tarixli nömrəsində çap olunmuşdur.

Bu məqalə onun 1975-ci ildə ərəb məhcər ədibi Cübran Xəlil Cübranın yaradıcılığı barədə “Elm” nəşriyyatında çap olunmuş monoqrafiyası barədə yazılmışdır.

Biz ərəbşünas filoloqlar o zaman akademiyanın Yaxın və orta Şərq Xalqları İnstitutunda (indiki Şərqşünaslıq İnstitutu) “Ərəb ədəbiyyatı qrupu” kimi fəaliyyət göstərirdik. Üzvlərinin sayı 7-8 nəfərdən artıq olmayan bu qrupda universitetin Şərqşünaslıq fakültəsinin ərəb şöbəsini bitirmiş ədəbiyyat yönümlü məzunlar tədqiqat işləri aparırdılar. Bu qrupun rəhbəri Aida xanım idi. O zaman mən də bu qrupda çalışırdım və 4-5 il idi ki, elmlər namizədi idim. Ona görə də Aida İmanquliyevanın “Cübran Xəlil Cübran” monoqrafiyasını oxuyandan sonra bu kitabın Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ərəb məhcər ədəbiyyatı haqqında Azərbaycan dilində yazılmış yeganə monoqrafiya olduğunu nəzərə alıb Aida xanımın məhcər ədəbiyyatı sahəsində əhatəli tədqiqatçı olduğunu oxucuların nəzər-diqqətinə çatdırmışdım.

Burada bir haşiyə çıxıb qeyd etməliyəm ki, həmin il Aida xanımın Moskvada da rus dilində

məhcər ədəbiyyatı ilə bağlı daha bir monoqrafiyası da çapdan çıxmışdı. Həmin monoqrafiyanın redaktoru isə tanınmış rus ərəbşünas professoru, leninqradlı A.A.Dolinina idi. Dolinina bu kitaba necə redaktorluq etməsi barədə akademik Nərgiz Paşayevanın tərtibçisi olduğu “Xatirələr” kitabında ətraflı şərh vermişdir. A.A.Dolinina Aida xanımın tədqiqatçılıq bacarığını yüksək dəyərləndirmişdir. Yeri gəlmişkən, onu da birmənalı şəkildə qeyd etməliyəm ki, Aida İmanquliyevanın XX əsrin II yarısında Moskva və Leninqradda fəaliyyət göstərən məşhur rus ərəbşünas alimləri ilə geniş dostluq, həmkarlıq əlaqələri vardı. Bu alimlərin sırasında İ.M.Filştinskiyin, O.B.Frolovanın, A.A.Dolininanın, A.B.Kudelinin, İ.E.Bılıkın adlarını çəkmək olar. Qeyd etdiyimiz kimi, Aida İmanquliyevanı bu sadaladığımız rus ərəbşünasları ilə möhkəm dostluq və həmkarlıq əlaqələri birləşdirirdi. O vaxtlar mən bu əlaqələrin səmimiyyətinin ülviliyini öz gözlərimlə əyani şəkildə görüb müşahidə etmişdim. Onlardan biri haqqında bir qədər ətraflı məlumat vermək istəyirəm.

1983-cü ilin yazı idi. Keçmiş SSRİ EA-nın Şərqsünaslıq İnstitutunda rus sovet akademiki İ.Y.Kraçkovskinin anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunmuş bir konfrans keçirilirdi. Bu konfransa Bakıdan da xeyli Azərbaycan və rus əsilli mütəxəssislər qatılmışdı. Konfransa mən də bir material göndərmişdim. Həmin konfransda Aida xanım da məruzə edəcəkdi. Lakin kon-

frans ərəfində Aida xanımın anası Gövhər xanım dünyasını dəyişdi. Bu vəziyyətdə Aida xanımın konfransa gedə bilməyəcəyi zərurəti ortaya çıxdı.

Qısaca olaraq bildirim ki, Aida xanım konfransın plenar iclasına gələ bilmədi. Bölmə iclasına başlananda isə çıxışçıların adları əlifba sırası ilə tərtib olunduğu üçün mənə ön sıralarda söz verildilər. Həcmi o qədər də çox olmayan bu yazı belə adlanırdı: “Akademik İ.Y.Kraçkovski ilə İraq ədəbiyyatşünası Hilal Nacinin əz-Zəhavinin yenilikçiliyi barədə fərqli düşüncələri”. Hilal Naci İraq ədəbiyyatşünası idi. O, 60-cı illərdə İraqın ərəb ölkələrində səfiri də olmuşdu. O, əz-Zəhavi ilə bağlı bir tədqiqat işi yazmışdı və orada rus sovet akademiki İ.Y.Kraçkovskinin əz-Zəhavi barədəki mövqeyini bərk tənqid etmişdi. Mən isə öz fikirlərimdə İ.Y.Kraçkovskinin əz-Zəhavinin yenilikçiliyi barədəki mövqeyini müdafiə etmiş və müvafiq dəlillərlə ona haqq qazandırmış və H.Nacinin qərəzli fikirlərini tənqid etmişdim.

... O vaxt oxunan məruzələr dərhal müzakirə edilir, çıxışçılara isti-isti irad və təkliflər bildirilirdi. İclasda iştirak edən Leninqrad professorları A.A.Dolinina və B.Frolova yanaşı oturmuşdular. Birinci olaraq A.A.Dolinina məruzədən bir növ razı qaldığını bildirdi. O, çıxışında O.B.Frolova ilə birlikdə əsrin 40-cı illərində İ.Y.Kraçkovskidən dərs aldıklarını - yəni onun tələbləri olduqlarını qeyd etdi. O dedi ki, biz o vaxtlar İ.Y.Kraçkovskinin ərəb ədəbiyyatı barə-

dəki fikirlərinin ərəb dünyasında necə qarşılanması barədə bir növ məlumatlı idik. Frolova da bu fikri təsdiqlədi. Bu məruzəni dinlədikdən sonra A.Dolinina öz fikirlərində yanıldığını qeyd edərək Kraçkovskinin haqlı mövqedə olduğunu bildirdi.

İclasda sədrlik edən: “Daha kim danışmaq istəyir?” deyərək zala müraciət edəndə zəhmət olmasın lap arxa tərəfindən bir nəfər irəli gələrək “Mən danışmaq istəyirəm” dedi: Baxdım ki, bu Aida xanımdır. Mən tribunada olarkən zala kimlərin daxil olduğunu bilmirdim... Aida xanım irəli gələ-gələ: Mən bu məruzə ilə çoxdan tanışam – dedi. Məruzəçi mənim şöbəmdə işləyir” - deyən Aida xanım mənim İraq ədəbiyyatı ilə yaxından tanış olduğumu, eyni zamanda elmlər namizədi olduğumu dedi və məruzədə maraqlı faktların olduğunu bildirdi... Ədalət naminə deməliyəm ki, Aida xanım mənim məruzəm ilə yaxından tanış idi və onun ruscasında müəyyən düzəlişlər də etmişdi. Sonra sədr Aida xanıma söz verdi və o, öz məruzəsini oxudu.

Fasilədə mən tanınmış rus ərəbşünas alimlərinin Aida xanımı necə səmimi qarşılananlarının şahidi oldum. Əslində mən Aida xanımın rus ərəbşünas alimlərinin bir çoxu ilə həmkarlıq, dostluq münasibətinin mövcudluğunu bilirdim. Məsələn, onun A.A.Dolinina ilə (o onun “Ассоциация пера и Михаил Нуйме” monoqrafiyasının redaktoru olmuşdu), İ.M.Filştinski ilə hələ Moskvada oxuduğu illərdən dostluq, həmkarlıq əla-

qəsinin olduğunu bilirdim. Aida xanım hələ 70-ci illərin sonunda İ.M.Filştinskinin “Памятник арабской словесности” əsərini ruscadan Azərbaycancaya çevirmişdi. Eləcə də Aida xanımın O.B.Frolova, İ.E.Bılık, A.B.Kudelinlə dostluq, həmkarlıq münasibətləri vardı. Məsələn, leninqradlı professor O.B.Frolova Aida xanıma özünə bacı hesab edirdi. Bu alimlərin bəziləri Aida xanımın tövsiyəsi ilə Azərbaycan ərəbşünaslarının bir neçəsinin elmi rəhbəri də olmuşdu...

İndi isə bir qədər də 1975-ci il dekabr ayının 20-də “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində çap etdirdiyim “Yeni sahə, ilk qaranquş” adlı məqaləmin bəzi detalları ilə oxucuları tanış etmək istəyirəm. Əvvəla, onu deyim ki, mən bu məqaləmdə bir tərəfdən Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ərəb mühacirət ədəbiyyatının tədqiqini ilkin olaraq təqdir etmiş, digər tərəfdən isə Aida xanımın “Cübran Xəlil Cübran”

monoqrafiyasını bu sahədə ilk bahar müjdəli qaranquşa bənzətmişdim. Doğrudan da o vaxta qədər Azərbaycanda Azərbaycan dilində ərəb məhcər ədəbiyyatı barədə əhatəli bir tədqiqat işi mövcud deyildi. Bu mənada Aida xanım ilkin olaraq ərəb məhcər ədəbiyyatı, onun yaranması, başlıca ədəbi simaları haqqında əhatəli məlumat vermiş və oxucuları ərəb məhcər (mühacirət) ədəbiyyatının – Amerika qitəsində təşəkkül tapmasını bildirməklə o dövrdə məhcər ədəbiyyatının tanınmış nümayəndəsi Cübranın rolunu yüksək dəyərləndirmişdi. Ona görə də məqalədə göstərilirdi ki, tədqiqatçı Cübranın təkcə bir yazıçı kimi ədəbi-bədii fəaliyyətini işıqlandırmaqla kifayətlənməmiş, hətta bu livanlı mühacirin çox güclü fırça ustası olduğunu da qeyd etmişdi. O, Cübranın bir peyzaj ustası kimi də Amerika qitəsində məşhur olduğunu xüsusi vurğulamışdı. Məsələn, Aida xanım

yazmışdır ki, Cübranın 1920-ci ildə Nyu-Yorkda rəsm əsərləri sərgisi böyük uğurla nümayiş etdirilmişdir.

Aida İmanquliyeva Cübranın rəssamlıq fəaliyyəti ilə yanaşı, onun bir publisist kimi də fəaliyyətini işıqlandırmışdır.

Deməliyə ki, şəxsi həyatı çox ağır, faciəli keçən Cübran Xəlil Cübran bir-birinin ardınca anasını, bacısını və ailənin bir növ çörək ağacı hesab olunan böyük qardaşı Butrusu çox erkən itirməsinə baxmayaraq sarsılmaz, bədii yaradıcılığını davam etdirir, sanki ona dəyən bu zərbənin acığına rəssam fırçası ilə yeni-yeni lövhələr yaradır, Amerikada yaşayan ərəb yazarlarını bir cəmiyyət ətrafında birləşdirir, yaratdığı “Qələmlər cəmiyyəti” vasitəsi ilə onları qürbət diyarda öz dillərini, adət-ənənələrini unutmamağa səsləmişdi.

Mütəxəssislər Cübranın yaradıcılığını üç istiqamətdə tədqiq etmişlər. Aida İmanquliyeva da

bu ənənəyə sadıq qalaraq Cübranın nəzm və nəsr yaradıcılığını, onun rəssam fırçasının əsrarəngiz gözəlliyini və bir də mühacir ərəb ədiblərini başına toplayaraq yaratdığı “Ər-Rabitə əl-qələmiyə”nin fəaliyyətini tədqiq edib araşdırmaqla bu livanlı mühacir ərəbin kamil, bütöv obrazını yaratmışdır. Monoqrafiyada bu göstərilən keyfiyyətlər əhatəli araşdırılmışdır.

Bu gün Aida xanım həyatda yoxdur. O, çox erkən – yaradıcılığının çiçəkləndiyi bir vaxtda dünyasını dəyişmişdir. Aida xanım bu gün həyatda olmasa da, qoyub getdiyi tədqiqat işləri, monoqrafiyaları onu yaşadır və gələcəkdə də yaşadacaqdır. Bu gün onun ərəb məhcər ədəbiyyatı barədə açdığı cığırda onun ardıcılığını inamla addımlayaraq Azərbaycanca ərəb ədəbiyyatı üzrə ilk professor xanımın xatirəsi naminə yeni-yeni əsərlər yaradırlar.

Allah rəhmət eləsin, qəbri nurla dolsun, ruhu şad olsun.

Ədəbiyyat:

1. İmanquliyeva A. Cübran Xəlil Cübran, Bakı, “Elm” 1975.
2. Cübran Xəlil Cübran. Sükutun poeziyası. Məsul redaktor və ön sözün müəllifi prof. N.Paşayeva. Bakı, 2009.
3. İmanquliyeva A. Məqalələr və tərcümələr. Tərtib edəni ön sözün və şərhlərin müəllifi prof. V.A.Cəyərov. Bakı, 2010.
4. Kraçkovski İ.Y. Seçilmiş əsərləri, III cild M.-L. 1956.
5. Paşayeva N. Dünya deyilən sənmişsən. İstanbul, 2002.
6. Cəfərov V. Yeni sahə, ilk qaranquş. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, 20 dekabr, 1975.
7. Cəfərov V. Əsl elm fədaisi. “Respublika” qəzeti, sentyabr, 2002.
8. Cəfərov V. Aida İmanquliyevanın məqalə yaradıcılığı barədə. Ailə, Qadın, Uşaq problemləri Komitəsinin jurnalı, xüsusi buraxılış. Bakı, 2009.
9. Cəfərov V. Yubileyinə dünya şərqşünaslarının qatıldığı Aida xanım. AMEA-nın “Xəbərləri” (humanitar elmlər seriyası). Bakı, № 34, 2009.

10. Cəfərov V. Aida İmanquliyeva və İ.M.Filştinski həmkarlığı. Beynəlxalq Elmi Konfrans. Varşava, 2016.

11. Вилаят Джафаров. Профессор Аида Имангулиева в воспоминаниях известных русских ученых арабистов. Восточные общества. Традиции и современность. Материалы II съезда молодых востоковедов стран СНГ. Москва – Баку, 2014.

12. Vilayət Cəfərov. Ölüm sevinməsin qoy. Vida sözü. “Ədəbiyyat” qəzeti 23 sentyabr, 1992.

Vilayət Djafarov

What did I said in my first paper on Aida Imangulieva Summary

In this writing the author is talking about his papers written on a prominent orientalist Aida Imangulieva. The article touches upon Imangulieva's friendship with outstanding Russian scholars, as well as makes mention of memories about her participations at international scientific conferences.